

TREDJE RESAN – VART BÄR DET HÄN?:

UTVÄRDERINGSRESULTAT OCH IMPLIKATIONER AV DEN AMERIKANSKA LAGEN ”THREE-STRIKES AND YOU’RE OUT”

AV DOCENT PETER LINDSTRÖM

*There is a strong belief among some politicians and other individuals in Europe that US law enforcement and punishment strategies have yielded great successes in curbing crime in the US and that our countries should follow suit. In terms of sentencing practices, three strikes and you’re out laws, characterized by a 25-year-to-life prison term for a third offence, represent an American innovation that has been discussed as suitable for adoption in at least some European countries. The current paper begins with a review of US research on the impact of three-strikes laws on serious crime. The overwhelming majority of criminological and economical studies conducted in this area have failed to find a significant effect for three-strikes laws on serious offending. Some researchers have actually identified an association between three-strikes laws and a slower decrease in the homicide rate than that found in non-three-strikes states and cities. However, at least three recently published studies conclude that three-strikes policies are an effective strategy for crime reduction. The second part of the current paper briefly discusses a three-strikes-inspired law enacted in England and Wales and, at more length, an opposition party motion made to the Swedish Parliament for a “three-strikes light” version. The overall conclusion is that much of contemporary crime policy is based on catchy anti-crime slogans as opposed to evidence-based knowledge.**

”En gemensam utgångspunkt [i förarbetena] är... att ... tidigare brottslighet måste beaktas vid påföljdsbestämningen eftersom en sådan ordning av en bred allmänhet torde uppfattas som naturlig och rimlig. En återfallsreglering behövs för att upprätthålla allmänhetens tilltro till straffsystemet” (Sitte Durling, 2005, s. 234).

”... those interested in policy debates should insist upon clarity and intuitive plausibility in all aspects of research design and analysis. This is especially true in domains where research may be driven by ideology and advocacy motives...” (Donohue & Wolfers, 2006, s. 842).

* Title in English: *Three Strikes and You’re Out European Style*. Original in Swedish.

Inledning

”Three Strikes and you’re out” är benämningen på en lag som finns i varannan amerikansk delstat.¹ I Kalifornien, som har haft denna lag sedan 1994, innebär den att en person som vid två tidigare tillfällen dömts för grövre våldsbrott, allvarigare tillgreppsbrott eller narkotikaförsäljning till unga, vid ett tredje återfall i brott ska dömas till fängelse i 25 år eller på livstid.²

I december 2006 fanns i Kalifornien 7 978 personer i fängelse dömda i enlighet med lagen ”Three Strikes and you’re out”.³ För omkring 3 550 av dessa (44 procent) var det ”utlösande” brottet ett våldsbrott och då framför allt rån. Omkring 30 procent hade begått ett grövre tillgreppsbrott och 16 procent ett narkotikabrott. Tio procent hade begått något annat brott, exempelvis rattfylleri, snatteri eller olaga vapeninnehav. Av de dömda är en procent kvinnor. Av samtliga dömda är sju av tio antingen ”African Americans” (45 procent) eller ”Hispanics” (25 procent).⁴ Genomsnittsåldern för dem som döms är strax över 36 år (Males och Macallair, 1999, s. 67).

Syftet med denna straffskärpande lag är dels att kriminella (och potentiella gärningsmän) ska avskräckas från att begå brott på grund av risken för ett långt fängelsestraff, dels att kriminella som döms enligt lagen ska oskadliggöras för lång tid framöver genom fängelsestraffet (så kallad inkapacitering). Denna kriminalpolitiska reform visar å ena sidan på en tydlig koppling mellan kriminologisk forskning och lagstiftning. Under 1970- och 80-talet genomfördes en rad större forskningsprojekt om kriminella karriärer och vanekriminellas brottslighet. Forskningen visade bland annat att en liten del av dem som begår brott svarar för en stor del av den registrerade brottsligheten.⁵ ”Three-strikes” lagen kan i det sammanhanget ses som kulmen på ett kriminalpolitiskt reformarbete som påbörjades i mitten av 1970-talet och som har inneburit ”... a greater emphasis on punitive and utilitarian objectives in sentencing” (Auerhahn, 2002, s. 357).⁶ Å andra sidan kan lagen ses som resultatet av framgångsrika kampanjer för hårda straff efter ett par i massmedia mycket uppmärksammade våldsbrott begångna av återfallsbrottslingar.

Det finns flera intressanta frågeställningar kring three-strikes och liknande lagstiftning. Från ett juridiskt perspektiv uppkommer exempelvis frågor som rör om, när och i så fall i vilken utsträckning återfall i brott ska ha betydelse i rättsprocessen (Träskman, 1999; Sitte Durling, 2005). I Sverige kan tidigare brottslighet ha betydelse dels vid påföljdsvalet, dels vid straffmätningen. Sitte Durling (2005, s. 240) påpekar att eftersom även förverkande av tidigare villkorlig frigivning kan göras av rätten så innebär det ett trippelbeaktande av tidigare brott. De juridiska komplikationerna av three-strikes kommer inte att diskuteras närmare i denna artikel (dessa beskrivs emellertid uttömmande av Zimring m.fl., 2001).

En relevant frågeställning från ett kriminologiskt perspektiv är om denna lagstiftning har haft en gynnsam effekt på brottsligheten. Att brottsligheten har minskat påtagligt i USA sedan början av 1990-talet är allmänt känt⁷ men har brottsligheten minskat mer i delstater som har en sådan lagstiftning jämfört med övriga delstater? Hur ser utvecklingen specifikt ut för Kalifornien där "three-strikes" tillämpas i relativt hög utsträckning och kan användas även vid ett mindre allvarligt tredje brott? Andra frågor som är av intresse är om lagen inneburit några negativa sidoeffekter, exempelvis ett upptrappad våld mot polisen.

I denna artikel presenteras en sammanfattning av aktuell amerikansk utvärderingsforskning avseende effekter av "three-strikes and you're out". Vidare beskrivs en three-strikes-inspirerad lag som införts i England och Wales. Avslutningsvis redovisas en konsekvensberäkning av ett förslag som det svenska regeringspartiet Moderaterna tidigare har motionerat om i Riksdagen och som innebär att den som för tredje gången lagförs för ett grovt våldsbrott ska dömas till 10 års fängelse.

Minskar brottsligheten på grund av "Three Strikes"?

Ett sätt att relativt enkelt utvärdera "three-strikes" är att jämföra delstater med respektive utan sådan lagstiftning. Av USA:s 50 delstater har 24 infört en sådan lag under 1990-talet. Av dessa stater är det i sin tur endast sju som tillämpar lagen i någon större omfattning, dvs. har 100 eller fler personer som avtjänar ett fängelsestraff i enlighet med lagen. Som jämförelsegrupp kan de 26 delstater som inte har motsvarande lagstiftning användas. Tankesmedjan "Justice Policy Institute" har i två rapporter redovisat sådana jämförelser (Ehlers, m fl, 2004; Schiraldi m fl, 2004).

I de 24 delstater som har en "three strikes" lag har antalet registrerade mord minskat med i genomsnitt 38 procent mellan åren 1993 och 2002. För de sju delstater som använder lagen mer frekvent är minskningen i snitt 36 procent. I stater utan denna lagstiftning är minskningen i genomsnitt 44 procent. Om man jämför utvecklingen när det gäller annan grövre våldsbrottsligheten framkommer en minskning på omkring en tredjedel i samtliga delstater oavsett om man har lagen, tillämpar den i högre utsträckning eller har avstått från att införa den.

Den grövre tillgreppsbrotsligheten har vidare minskat med 26 procent i delstater med lagstiftningen (oavsett graden av tillämpning) medan den har minskat med 20 procent i delstater utan three-strikes. Så långt finns alltså inget stöd för att lagen har haft några positiva effekter på våldsbrottsligheten men möjligen på tillgreppsbrotsligheten. Detta är emellertid en mycket enkel form av utvärdering som inte tar hänsyn till årliga förändringar av brottsligheten eller relevanta brottsrelaterade faktorer som befolkningsammansättning eller social och ekonomisk utveckling (eller för den delen andra faktorer inom rättsväsendet som exempelvis

antal poliser). Det största problemet med denna typ av utvärdering är emellertid det förhållandevis grova måttet på tillämpningen av "three-strikes". Att kategorisera delstater som i sin lagbok har respektive inte har denna lag ger alltför lite information om sannolikheten att dömas till fängelse i 25 år eller livstid vid upprepad brottslighet.

Ett något mer sofistikerat sätt att utvärdera lagen på är att jämföra brottsutvecklingen i större städer med respektive utan lagen, och i analyserna ta hänsyn till olika brottsrelaterade faktorer. Kovandzic m. fl. (2002; 2004) har analyserat utvecklingen i 188 städer med en befolkning på 100 000 invånare eller fler mellan åren 1980-2000. I 110 av dessa städer (knappst 60 procent) har man under 1990-talet infört en three-strike lagstiftning. Förutom mordutvecklingen analyseras utvecklingen avseende våldtäkt, rån, grov misshandel, bostadsinbrott, grov stöld och biltillgrepp (så kallade indexbrott). Som framgår av rubriken på deras artikel från 2002, och som senare bekräftas i artikeln från 2004, tycks det finnas en oavsiktlig och oönskad konsekvens av three-strikes. Analysen visar på ett statistiskt signifikant positivt samband mellan förekomsten av en sådan lag och antalet mord. Det innebär med andra ord att antalet polisanmälda mord minskar i mindre utsträckning i städer med lagen jämfört med övriga städer. Liknande resultat fann Marvell och Moody (2001) på delstatsnivå för perioden 1970-1998. Inte för någon av de övriga brotstyperna framkommer att three-strikes har någon inverkan, vare sig till det bättre eller sämre, och slutsatsen blir därför att "there is little evidence ... to support the claim that three strikes laws reduce crime rates through either deterrence or incapacitation" (Kovandzic m fl, 2004, s. 228). Även denna slutsats överensstämmer med Marvell och Moodys resultat.

Att det dödliga våldet i delstater och städer där lagen finns har minskat i mindre utsträckning än där den inte finns, även när man tar hänsyn till olika brottsrelaterade faktorer, överensstämmer alltså med de uppgifter som redovisats av "Justice Policy Institute" och som diskuterades ovan. En förklaring till detta skulle, enligt forskarna, kunna vara att vissa gärningsmän i högre utsträckning kommer att döda sina offer och eventuella vittnen i samband med exempelvis ett rån. Detta skulle med andra ord innebära att våldet trappas upp i och med en "three-strikes" lagstiftning.

Johnson och Saint-Germain (2005) har särskilt undersökt om dödligt våld mot poliser har ökat i och med "three-strikes". En hypotes är att kriminella som riskerar att dömas till ett långt fängelsestraff, i synnerhet för ett relativt ringa brott, är mer benägna att göra våldsamt motstånd i samband med ett polisgripande. Analyserna, som avser de sex största polismyndigheterna i Kalifornien och en polismyndighet i Arizona (Phoenix), ger inget entydigt svar. I vissa polismyndigheter har det dödliga våldet mot poliser minskat något efter det att lagen infördes,

i andra har det varit oförändrat. För den polismyndighet där three-strikes tillämpas oftast, Los Angeles, framkommer i en tidsserieanalys för åren 1990-2001 en "... statistically significant increase in the number of such incidents [murder or attempted murder of police officer] over time" (Johanson och Saint-Germain, 2005, s. 448).

I en publicerad undersökning av sambandet mellan dödligt våld mot poliser och three-strikes konstaterar Moody, Marvell och Kaminski (2004, s. 7) att: "States that passed three-strikes laws experienced a 17% increase in the number of police murders in the two years following passage of the law compared to the two years before the law. In contrast police killings declined 8% in the other 26 states".

Utvecklingen i Kalifornien

Samtliga studier som diskuterats ovan tar fasta på att three-strikes lagstiftningen i Kalifornien skiljer sig från övriga delstater i USA, dels genom att det tredje brottet inte behöver vara ett våldsbrott, dels därför att lagen där tillämpats i relativt hög utsträckning. Har då three-strikes haft någon brottsförebyggande effekt i Kalifornien?

I en av de första utvärderingarna av lagen studerade Stolzenberg och D'Alessio (1997) indexbrott i de tio största städerna per månad mellan januari 1985 och december 1995. Det innebär 22 månader med lagen och 110 månader innan den trädde i kraft. I ett inledande diagram i artikeln framgår att för städerna sammantaget började den grövre brottsligheten att minska omkring 30 månader innan lagen trädde i kraft. Med hjälp av statistiska tidsserieanalyser framkommer emellertid att för sex städer finns ett negativt samband mellan three-strikes och brottsutvecklingen (i enlighet med antagandet att lagen är effektiv) men effekten är endast statistiskt signifikant för en av dem.⁸ För fyra städer är sambandet positivt, men inte statistiskt signifikant, vilket innebär att brottsligheten steg något efter det att lagen infördes men att utvecklingen kan bero på en slumpmässig variation. Helt klart är uppföljningstiden mycket kort i denna studie. Deras slutsats är emellertid intressant och kan ses mot bakgrund av de kriminalpolitiska reformer som genomförts sedan mitten av 1970-talet: "because habitual offenders in California already were receiving enhanced penalties, it seems unlikely that the three-strikes law would have any discernible effect on crime levels simply because it raised the severity of punishment slightly further" (Stolzenberg & D'Alessio, 1997, s. 466).

I en replikation av Stolzenberg och D'Alessio undersökning för perioden januari 1983 – december 1998, dvs 58 månader med lagen och 134 månader innan och för hela delstaten, konstaterar Ramirez och Crano (2003, s. 128) att: "the present analysis found no evidence to support the position that California's three-strikes law had a preventive effect on serious crime". Deras analys bekräftar således

Stolzenberg och D'Alessio slutsats. I en efterföljande analys undersöker Ramirez och Crano om lagen kan ha en fördröjd men tilltagande effekt på brottsligheten. Resultatet av den analysen ger visst stöd för slutsatsen att så kallade instrumentella brott (exempelvis rån, bostadsinbrott och grövre stölder) har minskat på grund av three-strikes. Med hjälp av en tredje analysmetod, som baseras på traditionell regressionsanalys och som främst har använts inom statsvetenskaplig forskning, finner Ramirez och Crano slutligen att lagen har haft "... a major interventive effect on crime via incapacitation" (s. 139). Enligt deras beräkningar har antalet grövre tillgreppsbrott minskat med igenomsnitt 45 procent och antalet våldsbrott med i snitt 36 procent på grund av three-strikes.⁹

I den litteratursökning som gjorts för denna artikel har jag endast kunnat finna ytterligare två studier som drar slutsatsen att three-strikes har en brottsförebyggande effekt. Den ena är Shepherds (2002) undersökning för åren 1983-1996. På samma sätt som Kovandzic m. fl. och Marvell och Moody använder Shepherd avancerade statistiska analysmetoder men till skillnad från de andra forskarna är analysenheten i hennes studie "counties"¹⁰ i stället för städer eller delstater. Enligt Shepherd är "counties" en bättre geografisk analysenhet eftersom distriktsåklagare (District Attorney) utfärdar direktiv om hur lagen ska tillämpas inom distriktet.¹¹ Som mått på "three-strikes" använder Shepherd antalet personer dömda enligt lagen i förhållande till samtliga personer dömda till fängelse. Slutsatsen av analysen är att: "The impact of three-strikes sentences on murder, robbery, and burglary is negative and significant" (Shepherd, 2002, s. 185). Under de två år som lagen varit i kraft vid tidpunkten för denna utvärdering har, enligt Shepherds beräkningar, 8 mord, 3 952 fall av grov misshandel och 10 672 rån kunnat förhindras. Däremot har, enligt samma beräkningsmodell, antalet stölder ökat med 17 700 på grund av lagen.¹²

Den andra studien som framhåller att "three-strikes" har en brottsförebyggande effekt är av Helland och Tabarrok (2007). Deras undersökning skiljer sig från övriga studier i det att den använder data om återfall i brott på individnivå. Undersökningsmaterialet består av ett urval personer som frigavs från ett fängelsestraff i Kalifornien år 1994 och som följdes upp under tre år. Genom att jämföra personer med en respektive två tidigare lagföringar framkommer att andelen som misstänkts för ny brottslighet mellan 1994 och 1997 är 48 procent av de med ett tidigare brott mot 40 procent bland de med två. Återfallsrisken är med andra ord 17 procent lägre bland personer med två tidigare brott jämfört med personer med ett tidigare brott.¹³

Även Zimring m.fl. (2001) har analyserat data på individnivå. Deras undersökningsmaterial består dels av ett urval personer gripna för brott i april 1993 i Los Angeles, San Diego och San Francisco, dvs. ett år innan laget trädde i kraft, dels av ett urval personer gripna i april 1994 respektive 1995 i samma städer. Av

samtliga gripna i det senare urvalet har 3,5 procent registrerats för två eller fler tidigare allvarliga brott, dvs. dessa personer omfattas av three-strikes lagstiftningen. Motsvarande andel i det första urvalet är 4,3 procent. Skillnaden mellan dessa två urval (0,8 procentenheter eller en 19-procentig minskning) kan tolkas som lagens avskräckningseffekt. Skillnaden är emellertid inte statistiskt signifikant utan kan bero på en slumpmässig variation.¹⁴ Jämförelsen mellan dessa två grupper visar vidare att: "For third-strike offenders, the average length went up but the certainty of incarceration did not increase... the gap in punishments assigned to lucky and unlucky three-strike defendants was very wide. The same criminal record and current crime could result in a short stay in a parole return center or a 25-year-to-life prison term" (Zimring m.fl, 2001, s. 84).

Slutligen har Worrall (2004) genomfört en replikation och utveckling av Shepherds respektive Marvell och Moodys och Kovandzic m.fl. undersökningar avseende åren 1989-2000. Förutom uppgifter om sannolikheten att dömas enligt "three-strikes" lagen inkluderades även i analyserna andelen fängelsedömda och olika sociala, ekonomiska och demografiska variabler. I två av tre olika analyser framkommer att det finns en statistiskt signifikant negativ effekt av lagen på grövre tillgreppsbrott men inte för någon av de övriga indexbrotten. I den avslutande analysen som också tar hänsyn till skillnader mellan de geografiska enheterna (counties) försvinner denna effekt. Slutsatsen av denna studie är att: "three-strikes in California had no discernible positive or negative effects in terms of crime" (Worrall, 2004, s. 293).

Den forskning som hittills redovisats i denna artikel baseras, sammanfattningsvis, i stor utsträckning på ekonometriska analyser av paneldata.¹⁵ Generellt gäller att kvantitativa analyser påverkas av hur den statistiska modellen specificeras, till exempel med avseende på vilka kontrollvariabler som ingår och vilken matematisk funktion som används. Självklart har det även stor betydelse hur den så kallade test-variabeln, i detta fall three-strikes, operationaliseras och mäts. Resultaten påverkas även av sådana faktorer som tidsperiod och analysenhet. Dessa metodologiska omständigheter är givetvis inte exklusiva för analyser av sambandet mellan three-strikes och brott. Cohen-Cole m.fl. (2006, s. 5) konstaterar när det gäller forskning om avskräckningseffekter att: "While each of these studies is on its own terms a scholarly contribution, from the perspective of policy evaluation, the disparate approaches and concomitant differences in results leave a policymaker with little clear direction". Kontrollerade experiment är generellt att föredra för att kunna dra säkrare slutsatser om effekter men av förklarliga skäl är det inte möjligt vid interventioner av det här slaget. Som naturlig kontrollgrupp till Kalifornien eller för den delen hela USA kan uppgifter om brottsutvecklingen i Kanada, ett land utan three-strikes, användas. Ouimet (2002) har visat att såväl

mordutvecklingen som annan brottslighet följer varandra relativt väl i dessa båda länder, även om nivåerna är olika. I USA – men inte i Kanada – har antalet poliser men framför allt antalet fängelsedömda ökat kraftigt under 1990-talet.

Förväntningar och prognoser

Peter Greenwood, tidigare forskare vid det ansedda RAND Corporation, har i olika rapporter analyserat tillämpningen av "three-strikes"-lagstiftningen i Kalifornien. Redan 1994 genomförde RAND en omfattande prognosstudie av vad lagen skulle kunna få för effekter. Enligt beräkningar skulle lagen inom en tioårsperiod, när det var fullt genomförd, minska brottsligheten med drygt 25 procent per år medan fängpopulationen skulle komma att fördubblas under perioden. Kostnaderna för kriminalvården skulle öka med 5,5 miljarder dollar per år (Greenwood m.fl., 1994).

Prognoser är alltid prognoser och Greenwood och Hawken (2002, s. 6) drar åtta år senare slutsatsen att "these predictions are far off the mark". Den polis-anmälda brottsligheten i Kalifornien har i och för sig minskat med närmare 40 procent mellan 1995 och 2005 men den årliga minskningstakten de senaste fem åren är måttliga 1,5 procent. Fängpopulationen har ökat med en tredjedel vilket är långt ifrån prognosen om en fördubbling. Ökningen tycks bara marginellt bero på three-strikes-lagen (däremot har two-strikes lagen haft desto större betydelse dvs. de förlängda straffen vid upprepad brottslighet). Kostnaderna för kriminalvården ökar årligen i Kalifornien med närmare 500 miljoner dollar.¹⁶

Enligt Greenwood och andra beror felprognosen på att lagen inte har genomförts i full skala, bland annat därför att åklagare har stora möjligheter att inte åberopa tidigare lagföringar vid ny brottslighet. Motsvarande möjlighet har numera även domare. Walsh (2004, s. 25) skattar att av samtliga möjliga three-strikes åtal så använder åklagare eller domare sina befogenheter att inte åberopa tidigare brottslighet i mellan 25 och 40 procent av fallen. Även ny lagstiftning som gör det möjligt att döma narkotikamissbrukare till vård i stället för fängelse har också påverkat utvecklingen enligt Greenwood och Hawken (2002).

Tonry (2006, s. 6) konstaterar i en essä om straffets syfte och funktion att en lärdom av de senaste decenniernas straffrättsliga reformer är att: "Mandatory minimum sentencing laws, including three-strikes laws, are inconsistently applied, provoke widespread circumvention, produce gross disparities in the treatment of similarly situated offenders, and sometimes result in sentences that all involved believe to be unjustly severe". Mot bakgrund av den positiva brottsutvecklingen i USA är det kanske inte förvånande att vissa politiker och debattörer i Europa har argumenterat för att motsvarande lagstiftning även bör införas på den här sidan Atlanten.

Motsvarande lagstiftning i Europa

I en internationell jämförelse av straffrättslagar konstaterar Kurki (2001) att inget land i Europa, förutom England och Wales, har infört three-strikes-liknande lagar.¹⁷ England är av flera skäl det land i Europa som oftast hämtar idéer från USA i det kriminalpolitiska reformarbetet (Tonry, 2004). År 1997 antogs en lag som innebär att en person som för andra gånger lagförs för ett grovt vålds- eller sexualbrott automatiskt ska dömas till fängelse på livstid om inte särskilda skäl talar emot det (Jones och Newburn, 2006). Även straffskärpningar för personer som för tredje gången lagförs för grövre narkotikabrott (minimistraff sju år) eller tredje gången för bostadsinbrott (minst tre års fängelse) har införts.

Omkring 50 personer har årligen dömts till fängelse på livstid för återfall i grova våldsbrott i England och Wales.¹⁸ Av samtliga livstidsdomar utgör det knappt 10 procent. Närmare 300 personer avtjänar år 2005 ett livstidsstraff dömda enligt denna lag. Däremot tillämpas lagen mycket sällan vid återfall i narkotikabrott. I snitt har två personer per år dömts enligt denna lag under perioden 2000-2005. Antalet personer som dömts till minst tre års fängelse för ett tredje bostadsinbrott har inte heller använts i någon större omfattning förrän under det senaste åren. Åren 2004 och 2005 dömdes 46 respektive 89 personer enligt denna lag; perioden innan var antalet i genomsnitt fem personer per år (Home Office, 2006).

En förklaring till varför lagen inte har kommit att användas i något större utsträckning är, enligt Jones och Newburn (2006) att åklagare och domar har möjlighet att inte beakta tidigare brottslighet vid ny lagföring. Ett annat skäl kan vara att domstolarna inte har tillräcklig information om tidigare brottslighet på grund av bristfällig kvalitet i det brittiska kriminalregistret (Wasik, 2002).¹⁹ Sammanfattningsvis tycks denna lag, i vart fall inte ännu, i sig ha haft någon större inverkan på antalet fängelse dömda i England och Wales (de Silva m.fl., 2006).

En svensk three-strikes version

I Sverige har Moderata samlingspartiet föreslagit i en partimotion att ”den som för tredje gången gör sig skyldig till ett grovt våldsbrott skall dömas till det strängaste straffet lagen stadgar för det aktuella brottet. Denna ordning skall avse grov misshandel, grovt rån, grov våldtäkt, dråp och människorov” (Motion 2004/05: Ju352). Enligt förslaget ska således ett tioårigt fängelsestraff utdömas vid ett tredje återfall om gärningsmannen är myndig.

Hur många kriminella som skulle omfattas av detta förslag går inte att direkt utläsa ur den officiella kriminalstatistiken. År 2005 dömdes 680 personer till fängelse för något av dessa fem brott (se tabell 1). Närmare åtta av tio dömda hade begått grov misshandel medan knappt tio procent dömdes för grovt rån (antalet dömda för de andra brottstyperna är med andra ord förhållandevis få).

För att kunna göra en skattning av hur många personer som skulle komma att beröras av förslaget har ett specialuttag ur lagföringsstatistiken gjorts.

Uttaget består av samtliga personer över 18 år lagförda år 2005 för något av de aktuella grova våldsbrotten uppdelat på tidigare lagföringar för något av dessa brott under en tioårsperiod.²⁰ Resultatet visar att drygt 85 procent av dem som dömdes har inte tidigare lagförts för något av de grövre våldsbrotten.²¹ Endast 15 personer, vilket motsvarar lite drygt två procent, har vid minst två tidigare tillfällen lagförts för något av dessa brott mellan åren 1995 och 2005. Genomsnittsåldern för dessa personer är 32 år.

Den genomsnittliga utdömda strafftiden för samtliga som dömdes för något av dessa grövre brott år 2005 varierar från 19 månader för grov misshandel till mellan 40 och 62 månader för de övriga brotten.²² Om detta förslag skulle införas innebär det en fördubbling av strafftiden för grov våldtäkt, dråp och människorov och en tredubbling av fängelsestiden för grovt rån. För grov misshandel skulle det innebära en sexfaldig ökning av strafftiden. Antalet dömda som skulle beröras är dock mycket litet.

Tabell 1. Antal personer dömda till fängelse för grövre våldsbrott, 2005

Brottstyp	Antal personer dömda till fängelse	Genomsnittlig strafftid (månader)	Uppräkningstal av strafftiden enligt förslaget
Grov misshandel	530	19	6,3
Grovt rån	64	40	3,0
Grov våldtäkt	27	62	1,9
Dråp*	41	58	2,1
Människorov	19	56	2,1
	681		

* Närmare tre av fyra domar avser försök till dråp.

Slutord

Vilka slutsatser kan man då dra av den kriminologiska forskning, många gånger utförd av nationalekonomer, som studerat effekter av "three-strikes" på den grövre brottsligheten? Till att börja med kan man konstatera att även om de flesta forskare använder sofistikerade ekonometriska analysmetoder (ofta s.k. paneldata) med en mängd kontrollvariabler, så skiljer sig undersökningarna och analyserna åt.

För det första har den "oberoende" variabeln three-strikes operationaliserats på olika sätt. Shepherd (2002, s. 183) använder exempelvis följande definition: "the number of offenders receiving a three-strike sentence divided by the number of offenders imprisoned". Worrall (2004, s. 287) å sin sida använder: "the number

of three-strikes sentences [divided] by the number of arrests for index offenses". Kovandzic m. fl. (2002; 2004), Marvell och Moody (2001) och många fler använder en dummy-variabel (post-passage) och i vissa fall en trend-variabel (antal år som staden/delstaten har haft three strikes). För det andra varierar analysenheterna mellan delstater, "counties" och städer.

En annan skillnad är att uppföljningstiden varierar i de olika undersökningarna. Det är intressant att notera att de flesta har relativt kort uppföljningstid efter det att lagen tillkommit (som regel 2-3 år) men ofta långa perioder innan. Trots att de flesta studier är publicerade efter år 2000 är det få som har med data från senare år.

Om man inte gräver ner sig alltför mycket i dessa skillnader så framkommer att av ett 15-tal empiriska studier av sambandet mellan three-strikes och brottsutvecklingen är slutsatsen i den överväldigande majoriteten av dessa att det inte föreligger någon brottsförebyggande effekt av lagen (i fem studier är slutsatsen att brottsligheten snarare påverkas i negativ riktning). I tre undersökningar är däremot slutsatsen att lagen är effektiv. För två av dessa är uppföljningstiderna korta och flera metodologiska tillkortakommanden kan identifieras i samtliga (vilket för övrigt även gäller studier som hävdar att lagen inte har effekt).

Den samlade bedömningen är slutligen att det inte finns några tydliga belägg för att "three-strikes and you're out" är en träffsäker straffrättslig reform för att minska brottsligheten. Å andra sidan kanske det inte spelar så stor roll. Kriminalpolitik handlar alltmer om att presentera slagkraftiga slogans mot brottsligheten än att utforma reformer baserade på rationella överväganden och kunskapsbaserad erfarenhet.

Litteratur:

- Andersson, J. (1991). *Kriminella karriärer och påföljdsval*. Project Metropolitan Research Report No. 35, Stockholms universitet.
- Auerhahn, K. (2002). Selective incapacitation, three strikes, and the problem of aging prison populations: using simulation modelling to see the future. *Criminology and Public Policy*, 1:3, 353-388.
- Austin, J., Clark, J., Hardyman, P. & Henry, D. A. (1999). The impact of "three strikes and you're out". *Punishment & Society*, 1:2, 131-162.
- Catalano, S. M. (2006). Criminal Victimization, 2005. *Bureau of Justice Statistics Bulletin*.
- Cohen-Cole, E., Durlauf, S, Fagen, J. & Nagin, D. (2006). Reevaluating the Deterrent Effect of Capital Punishment: Model and Data Uncertainty. *National Criminal Justice Reference Service* (<http://nicic.org/Library/Default.aspx?Library=022062>).

- de Silva, N., Cowell, P., Chow, T. & Worthington, P. (2006). Prison population projections 2006-2013, England and Wales. *Home Office Statistical Bulletin*.
- Donohue, J. & Wolfers, J. J. (2006). Uses and Abuses of Empirical Evidence in the Death Penalty Debate. *American Law & Economics Association Annual Meetings. Paper 44*. (<http://law.bepress.com/alea/16th/art44>)
- Ehlers S., Schiraldi, V., & Ziedenberg, J. (2004). Still Striking Out: Ten Years of California's Three Strikes. *Justice Policy Institute*.
- Farrington, D. P., Coid, J. W., Harnett, L. M., Jolliffe, D., Soteriou, N., Turner, R. E., & West, D. J. (2006). Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: New findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. *Home Office Research Study 299*.
- Greenwood, P. W., Rydell, C. P., Abrahamse, A. F., Caulkins, J. P., Chiesa, J., Model, K. E., & Klein, S. P. (1994). Three Strikes and You're Out. Estimating Benefits and Costs of California's New Mandatory-Sentencing Law. *RAND Cooperation*.
- Greenwood, P. W. & Hawken, A. (2002). An Assessment of the Effects of California's Three Strikes Law. *Greenwood & Associate*.
- Greve, V. (2006). Dansk kriminalpolitik og evidensbaseret politik og praksis. I B. Kyvsgaard (red) *Hvad virker – hvad virker ikke? Kunskabsbaseret kriminalpolitik og praksis*. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Helland, E. & Tabarrok, A. (2007). Does Three Strikes Deter? A Non-Parametric Estimation. (www.mason.gmu.edu/~atabarro/ThreeStrikes.pdf). (Under publicering i *Journal of Human Resources*).
- Home Office (2006). Sentencing Statistics 2005. *Home Office Statistical Bulletin*.
- Iyengar, R. (2005). I'd rather be hanged for a sheep than a lamb: The unintended consequences of California's Three strikes Law. *American Law & Economics Association Annual Meetings* (<http://law.bepress.com/alea/15th/art15>).
- Jareborg, N. & von Hirsch, A. (1984). Påföljdsbestämning i USA. Brottsförebyggande rådet, BRÅ-Forskning 1984:4. *Stockholm: Brottsförebyggande rådet*.
- Jones, T. & Newburn, T. (2006). Three Strikes and You're Out. Exploring Symbol and Substance in American and British Crime Control Politics. *British Journal of Criminology*, 46, 781-802.
- Johnson, J. L. & Sant-Germain, M. A. (2005). Officer Down: Implications of Three Strikes for Public Safety. *Criminal Justice Policy Review*, 16:4, 443-460.
- Kazemian, L. & Farrington, D. P. (2006). Exploring Residual Career Length and Residual Number of Offenses for Two generations of Repeat Offenders. *Journal of Crime and Delinquency*, 43: 1, 89-113.
- Kovandzic, T. V., Sloan, J. J., & Vieraitis, L. M. (2002). Unintended consequences of politically popular sentencing policy: The homicide promoting effects of

- “three strikes” in U.S. cities (1980-1999). *Criminology and Public Policy*, 1:3, 399-424.
- Kovandzic, T. V., Sloan, J. J., & Vieraitis, L. M. (2004). "Striking out" as crime reduction policy: The impact of "three strikes" laws on crime rates in U.S. cities. *Justice Quarterly*, 21:2, 207-239.
- Kurki, L. (2001). International Standards for Sentencing and Punishment. I M. Tonry & R. S. Frase (red) *Sentencing and Sanctions in Western countries*. Oxford University Press.
- Lewis-Beck, M. S. (1986). Interrupted Time Series. I W. D. Berry & M. S. Lewis-Beck (red), *New Tools for Social Scientists: Advances and Application in Research Methods*. Sage Publication.
- Males, M. & Macallair, D. (1999). Striking Out: The failure of California's "Three Strikes and You're Out" Law. *Stanford Law & Policy Review*, 11:1, 65-74.
- Marvell, T. B. & Moody, C. E. (2001). The Lethal effects of Three-Strikes Law. *Journal of Legal Studies*, Vol. XXX, 89-106.
- Moody, C. E., Marvell, T. B., & Kaminski, R. J. (2004). *Three-Strikes Laws and the Murders of Police Officers*. Opublicerat manuscript.
- Ouimet, M. (2002). Explaining the American and Canadian crime "drop" in the 1990's. *Canadian Journal of Criminology*, January 2002, 33-50
- Ramirez, J. R. & Crano, W. D. (2003). Deterrence and Incapacitation: An Interrupted Time-Serie Analysis of California's Three-Strikes Law. *Journal of Applied Social Psychology*, 33: 1, 110-144
- Schiraldi, V., Colburn, J., & Lotke, E. (2004). Three Strikes and You're Out. An examination of the impact of 3-strikes laws 10 years after their enactment. *Justice Policy Institute*.
- Shepherd, J. M. (2002). Fear of the first strike: The full deterrent effect of California's two- and three-strikes legislation. *Journal of Legal Studies*, Vol. XXXI, 159-201.
- Sitte Durling, C. (2005). Tidigare brottslighet. Om rättsverkningar av återfall i brott. Juridiska institutionen, *Stockholms universitet*.
- Stolzenberg, L. & D'Alessio, S. J. (1997). Three Strikes and You're Out: The Impact of California's New Mandatory Sentencing Law on Serious Crime Rate. *Crime & Delinquency*, 43:4, 457-469.
- Thelin, K. & Svantemark, K. (2005). Polis i kris – har kommunerna kraften? Förslag om en effektiv lokal polis. *TIMBRO*.
- Tonry, M. (2004). Punishment and Politics. Evidence and emulation in the making of English crime control policy. *Willan Publishing*.
- Tonry, M. (2006). Purposes and Function of Sentencing. *Crime and Justice. A Review of Research*, Vol. 34. University of Chicago Press.

- Träskman, P. O. (1999). Om återfall i brott. *SvJT*, 200-217.
- Walsh, J. E. (2004). Tough for Whom? How prosecutors and judges use their discretion to promote justice under the California three-strikes law. *The Crime and Justice Policy Program of The Henry Salvatori Center*. (<http://salvatori.claremontmckenna.edu/publications/pdf/Walshmonograph.pdf>)
- Wasik, M. (2002). Can we rely on the past? Sentencing and the criminal record. I *Flores juris et legume, festskrift till Nils Jareborg*. Iustus förlag.
- Worrall, J. L. (2004). The effect of three-strikes legislation on serious crime in California. *Journal of Criminal Justice*, 32, 283-296.
- Zimring, F. E., Hawkins, G. & Kamin, S. (2001). Punishment and Democracy. Three Strikes and You're Out in California. *Oxford University Press*.

Noter:

- ¹ Uttrycket har hämtats från den amerikanska nationalsporten baseball.
- ² Lagen skiljer sig något åt mellan delstaterna exempelvis avseende vilka brott som omfattas. I Kalifornien finns även en "two strikes" lagstiftning som innebär att återfall i vissa brott ska resultera i att strafftiden fördubblas.
- ³ Aktuella siffror finns på California Department of Corrections and Rehabilitation:s hemsida www.cya.ca.gov
- ⁴ Svarta amerikaner utgör knappt 30 procent av samtliga som döms till ett fängelsestraff i Kalifornien vilket innebär att de är överrepresenterade bland personer dömda enligt three-strikes.
- ⁵ I undersökningar där man kunnat följa en åldersgrupp över tid har det framkommit att 5-10 procent av dem som lagförts för brott svarar för 50 procent av de registrerade brotten (se t. ex. Farrington m.fl., 2006; Andersson, 1991). Samtidigt har forskningen visat att det inte är möjligt att förutsäga individuell återfallsrisk. För att uppnå mätbara inkapaciteringseffekter måste därför ett stort antal gärningsmän dömas till ett längre straff (Austin m.fl., 1999, s. 132).
- ⁶ För en intressant beskrivning av detta reformarbete under 1970- och 80-talet, se Jareborg och von Hirsch (1984).
- ⁷ För en översiktlig beskrivning av brottsutvecklingen i USA se Catalano (2006).
- ⁸ Metoden innebär att man analyserar förändringar av indexbrotten i relation till en variabel som antar värdet 0 perioden innan lagen träder i kraft och värdet 1 de efterföljande månaderna.
- ⁹ Den statistiska metod som Ramirez och Crano använder redovisas utförligt av Lewis-Beck (1986). För att stärka slutsatsen att en intervention (t ex en lag) har haft effekt föreslår Lewis-Beck (s. 226) att en analys även bör gö-

ras i delstater som inte har infört interventionen. För att pröva detta har jag analyserat uppgifter om antal polisanmälda mord respektive rån per 100 000 invånare i Kalifornien respektive i New York för åren 1970-2005. Analysen visar att införandet av three-strikes i Kalifornien inte har haft någon statistiskt signifikant effekt på mordutvecklingen. Däremot påverkas mordutvecklingen i New York, som inte infört en sådan lag, av en dummy-variabel för år 1994. För rånutvecklingen finns en signifikant negativ effekt av dummy-variabeln för 1994 för både Kalifornien och New York. Effekten är emellertid starkare i New York än i Kalifornien.

- 10 Motsvarar ungefär län. I Kalifornien finns 58 counties.
- 11 Austin m. fl. (1999) konstaterar att tillämpningen av three-strikes är ett tydligt exempel på "justice by geography". I södra Kalifornien används lagen i betydligt större omfattning än i den norra delen.
- 12 Shepherd har publicerat flera ekonometriska analyser av straffens avskräckningseffekter. I en genomgång av hennes forskning om dödsstraffets avskräckande effekt på mordutvecklingen i USA, som hon menar visar att varje avrättning förebygger 18 mord, har Donohue och Wolfers (2006) systematiskt konstaterat metodologiska brister. Deras replikation av Shepherds data visar att varje avrättning snarare leder till 18 fler mord.
- 13 Thelin och Svantemark (2005, s 27) hävdar att denna undersökning "visar att den avskräckande effekten efter det första brottet (av tre) gör att hälften av de lagförda inte återfallet i brott". Att det skulle bero på three-strikes saknas det grund för.
- 14 I en ekonometrisk analys av dessa data konstaterar Iyengar (2005, s. 2) att: "repeat offenders became relatively more likely to commit serious crimes after Three-Strikes was implemented". Materialet är emellertid förhållandevis begränsat (58 personer uppfyller three-strikes kriterierna i det första urvalet och 64 i det andra).
- 15 Fördelen med paneldata är att information finns både över tid och mellan geografiska enheter.
- 16 Aktuell statistik finns på <http://ag.ca.gov>
- 17 Enligt Greve (2006) har dock Dansk Folkeparti visat intresse för en sådan lagstiftning.
- 18 Livstidsstraffet för ett andra grovt vålds- eller sexualbrott ersattes i april 2005 med en ny lag som innebär att ett tidsobegränsat fängelsestraff ska utdömas vid dessa och vissa andra brott ("Indeterminate sentence for Public Protection, IPP"). År 2005 dömdes 426 person enligt denna lag (Home Office, 2006).

- 19 Wasik (2002, s. 644) menar också att det kan vara tveksamt att använda uppgifter om tidigare brottslighet eftersom "... the defendant's criminal record is a decontextualised indicator of prior criminality".
- 20 Analysen avser endast dem som dömdes till fängelse år 2005.
- 21 Detta bekräftar iakttagelsen att "violent offences occurred at random in criminal careers" (Kazemian & Farrington, 2006, s. 109)
- 22 Strafftiden skiljer sig inte nämnvärt åt för de med tidigare lagföringar för grövre våldsbrott och övriga. Åklagarmyndigheten fick i december 2005 i uppdrag av regeringen att kartlägga domstolarnas straffmätning och påföljdsval vid vissa våldsbrott (bland annat misshandel, rån och grov kvinnofridskränkning). Uppdraget ska redovisas i april 2007.

Adress:

Växjö universitet,
Polisutbildningen
SE - 351 91 Växjö